

O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Studenice na prehodu iz 18. v 19. stoletje

Jože Maček*

MAČEK, J.: O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Studenice na prehodu iz 18. v 19. stoletje. *Gozdarski vestnik* 44, 1986, 10, str. 347–350. V slovenščini, povzetek v nemščini. V razpravi je obdelano gozdarstvo na državni gosposčini Studenice na podlagi Opisa posestev (Güterbeschreibung) iz leta 1802. Gosposčina je imela 2540 oralov gozdov, ki so bili raztreseni v različnih krajih, le 588 oralov je bilo primernih za posek. V gozdovih so imeli podložniki služnostne pravice do drv, paše in stelje in jim je zato gosposčina za njihov odkup namerala odstopiti 2/3 svojih gozdov. Gosposčina gozdov še ni izrabljala na industrijski način ali za prodajo v druge kraje, temveč le za skromno prodajo drv lastnim in tujim podložnikom. V žirovih in želodovih letih je bila v gozdovih zelo razširjena svinjska paša. K povprečnemu letnemu čistemu donosu gosposčine (5408 fl 10 kr v letih 1793–1801) je gozd prispeval 3,14 %, od tega je odpadlo na les 0,76 %, 2,38 % pa na svinjsko pašo. Na tej gosposčini so umetno nasadili majhen hrastov gozd in majhen nasad robinije. Sicer gozdov niso gojili.

MAČEK, J.: Forest Management on the State Estate Studenice at the Turn of the 18th Century. *Gozdarski vestnik* 44, 1986, 10, pag. 347–350. In Slovene, summary in German. The paper deals with forestry on the state estate Studenice according to its specification from 1802. The estate possessed 2548 yokes of forest, widely scattered over a large area. Only 566 yokes were convenient for an exploitation by cutting down. Subjects had servitude rights in the forests (firewood, pasture, and strawing), therefore the estate was ready to sell 2/3 of its forests to them. The estate itself wasn't exploiting the forests at the time in question in an industrial manner or by trading with other places. The selling was moderate and limited to its own as well as foreign subjects. When beech-nuts and acorns were abundant pig pasture was very popular. The forests gave 3,14 % of the average annual net incomes of the estate (5408 fl 10 kr in the period from 1793 to 1801), wood participated with 0,76 % and the pig pasture with 2,38 %. On this estate a little oak wood was planted as well as a small plantation of Robinia. Beside these no other forest cultivation took place.

* J. M. red. prof., dr. agr. zn., dr. ekon. zn., dipl. inž. agr., dipl. ocon. Biotehniška fakulteta, VTOZD za agronomijo, Yu-61001 Ljubljana, Jamnikarjeva 101.

Državna gosposčina, oziroma natančneje, gosposčina verskega sklada, v Studenicah, je nastala leta 1782 iz posesti ukinjenega samostana dominikank. Prešla je v upravo administracije državnih posestev v Gradcu. Pod omenjeno administracijo je ostala do leta 1827, ko jo je kupil Alojz Šparovec. Nato je menjala še dva zasebna lastnika, dokler je niso leta 1886 ponovno kupile za samostan redovnice magdalenke. V njihovi lasti je ostala do leta 1945.

Studenice je kot hospic leta 1237 ustanovila Zofija, vdova koroškega plemiča, ki je bila iz rodu Rogaških. Leta 1245 so Zofija in njeni sorodniki ustanovili tam ženski dominikanski samostan »Marijin studenec«. Pozneje se je uveljavilo ime Studenice. Ustanovniki in drugi plemiči so samostan obdarovali z zemljišči, sogorniki in podložniki v njegovi okolici, vzhodno od Pragerskega, južno od Maribora, na Koroškem in na Dravskem polju. Samostan si je od Henrika Rogaškega pridobil nižje sodstvo.¹ Ker studeniška gosposčina, kot tudi druga bivša samostanska posestva v državni upravi, niso dajala pričakovanih dohodkov, so pristojni deželni in državni organi (omenjena administracija ter gubernij v Gradcu in dvorna komora na Dunaju) večkrat razpravljali o njihovih prodaji zasebnikom. Za to pa je bilo potrebno gosposčine dobro opisati, natančno izmeriti njihova zemljišča, ugotoviti njih prihodke in izdatke ter pripraviti prodajno ponudbo. Po naročilu cesarja in nadvojvode Karla je graška administracija v tej zvezi izdala nalog, da morajo upravniki z osebjem vseh gosposčin napraviti opise posestev (tako imenovane Güterbeschreibung), od katerih nam najstarejši lahko rabijo kot prvovrsten zgodovinski vir za obdobje pred dobrimi stodevetdesetimi leti.

Opis gosposčine Studenice² ima priključene bilance z različnimi zanimivimi podatki za leta 1793 do 1801. Tako lahko dobimo izvrsten vpogled v gospodarjenje precej velike gosposčine, kot je studeniška tedaj bila, v strukturo njenih gospodarskih panog in njihov delež v končnih dohodkih. V tej razpravi

¹ Pirchegger, H.: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gütern, Städte und Märkte. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Bd. 10, München 1962, str. 137–138.

² Historische Beschreibung des Guts zum steiermärkischem Relig. Fonds gehörigen Staatsherrschaft Studenitz, 1802. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Herrschaft Studenitz Schubert I, Heft 1.

želimo prikazati stanje gozdov na podlagi poglavja o gozdarstvu¹ iz omenjenega opisa in na podlagi prilog iz bilanc gospodarjenja z gozdovi na studeniški gosposčini. Opis gozdarstva je v izvorniku podan v obliki vnaprej postavljenih shematiziranih vprašanj, na katere je upravnik gosposčine odgovarjal. Sorazmerno podrobni podatki omogočajo precej dobro rekonstrukcijo tedanjih razmer v studeniških gozdovih.

Gozdove te gosposčine so gotovo prvič ocenili in opisali pri terezijanski davčni rektifikaciji, okoli leta 1748, drugič pa so jih manipulanti mehanično izmerili za predvideno jožefinsko davčno regulacijo v letih od 1783 do 1786. Geodetsko studeniški gozdovi do leta 1802 še niso bili izmerjeni. Izvirni podatki o njihovih površinah so bili v knjigah davčnih fasij omenjene davčne regulacije, ki so bile shranjene na sedežu nabornih okrajev, kjer so bili studeniški gozdovi, to pa so bili Studenice, Zbelovo, Zgornja Polskava in bivše posestvo dominikancev v Ptuj. Gozdovi so skupno merili 2548 oralov, 430 kvadratnih sežnje. Sestavljali so jih tile gozdni kompleksi: Vothof, Stanosko, ? Dolgi vrh (Langengupf), Žabjek, Brežnica, Košnica, Verhole, Kočno, Brodnik, Pretrež, Stopno, Strug, Pečke, Sesterše, Lošec, Varoš, Dežno, Premi oziroma Loke in Doklezen.⁴

Od teh gozdov je bilo prestarjih za pridobivanje lesa normalne kakovosti 245 oralov, primernih za posek je bilo 566 oralov, primernih za posek v obdobju krajšem kot 15 let je bilo 81 oralov, za posek čez 15 do 30 let 118 oralov, za posek čez 30 do 40 let 168 oralov, za posek čez 40 do 60 let 413 oralov, praznih gozdnih zemljišč brez drevja za posek je bilo okoli 957 oralov. Ocenjena zaloga je bila 107.162 klafter trdega in 6179 mehkega lesa. Možni letni posek bi bil 2392 klafter trdega in 123 klafter mehkega lesa. Za ta les bi bilo mogoče, ob drugačnih načinih izrabe lesa iztržiti letno 1420 fl. Podložniki so letno dobivali po 915 bukovih dreves.⁵

Gozdovi še niso bili razdeljeni v oddelke. Sekali jih niso na golo, temveč na prebiralni način, tako podložniki, ki so do lesa imeli služnostne pravice, kot tudi gosposčine za svoje potrebe in za skromno prodajo. Strokovne ocenitve gozdov še niso opravili. Po-

datki o lesnih zalogah in o možnem letnem poseku temeljijo na podatkih jožefinske davčne regulacije, na oceni ali pa na presoji gornjegrajskega nadgozdarja, ki je bil s studeniškimi gozdovi dobro seznanjen. Letni posek so dobili tako, da so domnevno lesno zalogo posameznih kompleksov delili s številom let, v katerih bodo kompleksi zreli za posek.

Gozdovi so se pomlajevali na naravni način, brez setve semen ali saditve sadik. Izjemi pa sta tile: pred nekaj leti so poleg bočjih vinogradov zasadili poldrug oral s hrastovimi sadikami, leta 1802 pa so po nalogu gubernija posejali 400 kvadratnih klafter s semenom akacije. Podložniki-upravičenci do lesa, so imeli dolžnost vsako leto posaditi šest hrastovih sadik; vendar pa tega niso opravljali povsod in vsako leto. Umetno pomlajevanje gozdov je bilo po mnenju gosposčine nesmiselno dotlej, dokler služnostne (servitutne) pravice podložnikov niso bile urejene, dokler gosposčina ne bi imela svojega, od podložnikov ločenega gozda, na katerem bi uvedla urejeno gozdarjenje in dokler ne bi imela svojega gozdarja.

V letih 1793 do 1801 ni bilo nobenih gozdnih požarov. V gozdovih je bilo prepovedano kajenje in pietenje pastirskih ognjev.

Do prostega lesa so bili upravičeni podložniki tistih uradov, ki so bili v bližini gozdov. Pravica je temeljila na rabi od nekdaj, kot so izjavile redovnice in na davčnih napovednih tabelah od zadnje davčne regulacije, ki so jih v prepisu imeli na upravi gosposčine. Le podložniki iz urada Gorica, ki so bili oddaljeni od gosposčinskih gozdov, so za potreben les plačali skromno ocenjeno vrednost. Pravica podložnikov do lesa sicer ni temeljila na določeni, vnaprej predpisani količini, ampak na omejeni količini, ki je bila potrebna za njihovo gospodarstvo. Če bi bili hoteli izračunati njihove služnostne pravice do lesa, bi morali te potrebe ugotoviti pri vsakem podložniku posebej. Podložniki niso od gosposčine dobili nobenih nakazil za les. Oglasili so se le pri (kmečkem) logarju, ki jim je odkazal njihovim potrebam primerno število dreves.

Koliko so podložniki letno resnično posekali lesa, ni bilo mogoče ugotoviti, ker pozneje omenjeni logarji dotlej niso vodili o tem nobenega pregleda. Služnostna pravica do lesa se je nanašala le na les za kurjavo, predvsem na bukov les. Gosposčina je menila, da se teh pravic lahko reši le z dodelitvijo gozdov v last podložnikom v razmerju z velikost-

¹ Von der Beschaffenheit der Forste und Waldungen. Ibid. f. 21-28.

⁴ kot opomba², str. 121-123.

⁵ istotam.

jo njihove posesti in glede na potrebe, s tem, da bi se ti odrekli vsem nadaljnjim služnostnim pravicam. Morali pa bi se obvezati, da bodo z gozdovi gospodarili ustrezno, kar bi nadzoroval gosposčinski nadgozdar, da gozdov ne bi opustošili in bi se potem ponovno pojavili kot prosilci za les pri gosposčini. Za odpravo servitutnih pravic do lesa v gozdovih je gosposčina predvidela razdelitev dveh tretjin svojih gozdov med podložnike, torej 1698 oralov, za povsem prosto gospodarjenje pa bi gosposčini preostalo 849 oralov.

Kraje lesa iz gozdov so bile zelo pogoste. Odkritje storilcev pa je bilo zelo težavno zato, ker gosposčina ni imela svojega stalnega, posebej nastavljenega, poštenega in od podložnikov neodvisnega gozdarja. Nadzor nad precej obsežnimi gosposčinskimi gozdovi so opravljali »honorarno« kmečki logarji, ki so za to prejeli skromno nagrado od 4 do največ 10 fl letno. Ti logarji so bili deloma revni, deloma sebični, bili so seveda v tesnih zvezah s podložniki, in so zato gledali predvsem nase, potem so držali s sosedji-podložniki in šele na koncu so bile koristi gosposčine. Večina tatov lesa je ostala v takih razmerah neodkrita. Po mnenju gosposčine so največ lesa pokradli ti logarji sami v soglasju s podložniki (*Die vielen Holzentfremdungen deren Thäter nicht entdeckt werden, schreibt man grösstenteils den Bauernförstern selbst und den mit ihnen einverstandenen Unterthanen zu*).⁶ Le z nastavitvijo pravega gozdarja bi bilo mogoče kraje preprečiti.

Podložniki ali drugi ljudje drevja v gozdovih niso namerno poškodovali. Drevje so normalno podirali poldrug čevljev visoko. Panjev niso izkopavali za kurjavo. Obsekavanje drevja za vejnik v studeniških gozdovih ni bilo znano.

V vseh gozdovih so imeli podložniki pravico do paše in grabljenja stelje. Obe pravici so imeli predvsem seveda v bližnjih gozdovih. Paša ni bila omejena ne s številom glav živine, ne s časom. Pasli so, ko so, in dokler so vremenske razmere dopuščale. Le podložniki urada Medinci gosposčine Zgornja Polskava so poleg domačih podložnikov v gozdu Sesterše od nekaj pasli 10 do 12 konj proti dajatvi 45 krajcarjev za vsakega. Domači podložniki so skušali pašne pravice razširiti tudi na gozdne parcele, na katerih jih dotlej niso imeli.

Skrivnih poti v gozdovih ni bilo, ker so podložniki imeli pravico do drv, stelje in paše in zato ni bilo razlogov, da bi se skrivoma podajali v gozdove. Klateži se v gozdovih niso drževali; pač pa se je ob naborih dogajalo, da se je več mladeničev skril v gozdove Boča.

Lesi niso prodajali po vnaprej določenih tarifah, temveč po presoji logarjev na kraju samem glede kakovosti lesa, možnosti spravila iz gozda in pod. Bukev so zaračunali 1 do 3 fl, hrast od 3 do 12, celo do 15 fl. Če bi gosposčina hotela vpeljati prodajo drv, bi za sečno plačala za klastro 36, za spravilo iz gozda in prevoz pa 45 do 51 krajcarjev. Zanimivo je, da si je pri abolitiji tlake gosposčina pridržala obvezne dnine za pripravo drv in lesa za lastne potrebe. Vendar te vrste dnine ni izrabljala, ker jih je z normalnim plačilom drvarjem in prevoznikom dobivala dosti ceneje.

V zadnjih devetih letih (1793–1801) je studeniška gosposčina prodajala svojim podložnikom v uradu Gorica in drugim tujim podložnikom največ bukovine in nekaj malega slabe hrastovine za plotove. Največ je iztržila leta 1799, najmanj leta 1796. Razširjena je bila tudi še paša svinj v letih, ko je obrodil žir in želod. Zanj so podložniki v povprečju plačali letno 129 fl. Gosposčina je imela v svojih gozdovih pravico nizkega in visokega lova, ki pa ju je dala v zakup. Zakupnina je v povprečju znašala 39 fl letno.

Za nadzor nad gozdovi je gosposčina imela nameščenih osem »honorarnih« kmečkih logarjev z že omenjenim skromnim plačilom. Poleg tega so prejeli od prodanih dreves še »*Marque Stockgroschen*«⁷ neko nagrado, ki je na drugih državnih gosposčinah doslej še nisem zasledil. Prav tako tudi to vrsto logarjev le še v jurklostru. Stroški za plačilo logarjev so znašali letno 89 fl. Gosposčina je imela zelo majhne stroške za gojitvijo gozdov; v letih 1794, 1795 in 1801 povprečno letno 2 fl 53 kr.

Glede na to, da je imela gosposčina majhne izdatke za gozdove, pravzaprav samo za plačevanje kmečkih logarjev, je bilo gozdarstvo na njej skromno rentabilno. Za hlodovino je v povprečju 9 let (1793–1801) iztržila 195 fl 11 kr, za drva 10 fl 4 kr letno. Za podiranje in prevoz lesa je imela povprečno letno stroškov 167 fl 46 kr. Če k letnim dohodkom za les prištejemo še letne dohodke od svinjske paše 129 fl in podobno kot na drugih gosposčinah, tudi na studeniški ne štejemo nad-

⁶ istotam, str. 24.

⁷ ibid. fo dtr. 28.

zora nad gozdovi kot strošek gozdarske panoge, ampak kot strošek uprave gosposčine, tedaj se izkaže kot denarni prebitek pri dohodkih iz gozdov približno 170 fl letno, kar znaša 3,14 % povprečnega letnega čistega donosa gosposčine (5408 fl 10 kr). Od tega odpade na dohodek od lesa 0,76 %, na dohodek od svinjske paše 2,38 %.

Za primerjavo tedanje denarne vrednosti lahko služijo navedbe o cenah lesa in dnin, dodatno pa morda še tele: konj dobre pasme v najboljših letih je stal 130 fl, vozni vol 65 fl, tele 7 1/2 fl, funt (okoli 1/2 kg) govedine 6 1/2 kr, svinjine 7 kr, letna zakupnina za oral njive 40 fl.⁸

ZUSAMMENFASSUNG

In der Abhandlung wird die Waldwirtschaft der Staats (Religionsfonds) herrschaft Studenice (Studenitz) die ehemals dem Dominikanerinnenkloster ebendort gehörte, anhand der Güterbeschreibung aus dem Jahre 1802 vorgestellt. Diese Staatsherrschaft entstand aus den Besitzungen des 1782 aufgelösten Klosters. Ihr Waldbesitz belief sich auf 2548 Joch, der sich auf 19 Wälder mit slowenischen Flurnamen in verschiedenen Ortschaften erstreckte.

Die geodätische Waldausmessung wurde bis 1802 noch nicht durchgeführt. Die Wälder unterlagen praktisch keiner forstlichen Pflege, die Herrschaft hatte damit praktisch nicht erwähnenswerte Kosten. Die Waldaufsicht war acht Bauernförstern mit geringer (4 bis höchstens 10 fl) Entlohnung übertragen. Diese Art von Forstpersonal wurde bisher auf dem slowenischen Gebiet nur noch auf der Staatsherrschaft Jurkloster (Gairach) angetroffen. Diese Aufsicht funktionierte aber nicht, da nach Angaben der Herrschaft eben diese Förster die meisten Holzentfremdungen bewirkten. Die Wälder waren mit den für dieses Gebiet üblichen Baumarten bewachsen, weit vorherrschend mit Buche und im geringen Anteil mit Eiche.

Die Wälder wurden für keine industrielle Zwecke oder Bauholz, sondern hauptsächlich nur für Brenn (Scheiter) holzanfertigung, jedoch nicht in der Herrschaftsregie, benutzt. Der Aushieb war gering, folglich waren auch die Reineinnahmen aus dem Waldbau bescheiden (41 fl 29 kr jährlich im Durchschnitt der Jahre 1793–1801). Für die Schweinemast erhielt die Herrschaft durchschnittlich 129 fl jährlich. Wegen der geringen Forstpersonalausgaben war der Waldbau auf der

Staatsherrschaft Studenice mässig rentabel. Der Beitrag des Waldes zu den Reineinnahmen der Herrschaft (5408 fl jährlich) belief sich auf 3,14 %, wobei auf Holz 0,76 % und die Schweinemast 2,38 % entfiel.

Die Wälder der Herrschaft waren fast alle mit Passivservitutsrechten auf Holz, Weide und Streu zugunsten der eigenen, in unbedeutenden Ausmass auch zugunsten fremder Untertanen belehnt. Diese Herrschaft beabsichtigte zwei Drittel ihrer Wälder an die Untertanen abzutreten um sich der Servitutsrechte zu entledigen.

⁸ Maček, J.: O gospodarjenju z gozdovi na državnih gosposčinah v Konjicah na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Gozdarski vestnik XXXV, 4, 1977, str. 141–149. Die Waldwirtschaft auf der Staatsherrschaft Studenice am Übergang aus dem 18. ins 19. Jahrhundert